

РЕКОНСТРУКЦІЯ БІБЛІЙНОЇ ЛЕГЕНДИ У НОВЕЛІ «ЧАЙКИ ЛЕТЯТЬ НА СХІД» ІВАНА ЧЕНДЕЯ

Анотація. У статті простежується реконструкція біблійної легенди про випробування Богом Авраама у новелі І.Чендея «Чайки летять на Схід».

Ключові слова: легенда, жертвопринесення, патріархальний світ, проблема *батьки і діти*, трагедія, вбивство.

Серед найдосліджуваних творів малої прози Івана Чендея – «Чайки летять на Схід». Традиційно цю новелу розглядають як написану під тиском «нової теми». У радянському літературознавстві відзначалося, що однією з ознак твору проступає «*опір старого і наступ нових сил зв'язані з кривавою боротьбою, з жертвами, іноді навіть зовсім не винними...*» Тут зображені «люди, які мужньо і спокійно загинули за велику правду» [2, с. 84,85]. Сучасні науковці або оминають новелу увагою, або відзначають (з чим погодимося), що окреслена в ньому «*проблема зв'язків закарпатців з братами зі Сходу*» [6, с. 113], «*добре вписувалася в тоталітарну систему цінностей*» [6, с. 113].

Вивчаючи новелу на сучасному часовому відтинку, дослідники здебільшого спираються на інтерпретацію сюжету, що була напрацьована в радянську добу і, можливо, є надто прямолінійною й однобокою.

Мета статті – запропонувати певні підходи до прочитання та інтерпретації твору.

Тлом для розгорання подій у новелі І.Чендея «Чайки летять на Схід» стало гартоване тисячоліттями закарпатське патріархальне середовище, з усталеними взаєминами між крайянами – «*переважно пастирями і земледільцями*» [8, с. 79] та налагодженим життєвим ритмом. Тут молодші беззаперечно виконували спонукування старших, й авторитетом користувалися чоловіки в літах, що обернули «*життя у мудрування... і єдиною лектурою яких є Свята книга і народна мудрість*» [8, с. 86]. Можемо стверджувати, що ці складові – Свята книга і народна мудрість стали джерелом виховання не одного покоління закарпатців (взьmemo за приклад сюжету творів Дм.Кешелі), коли біблійні історії в родині згадувалися не лише в неділю, але й в будень, переливаючись в розповідях при вогні й зимовій хатній роботі дорослих, котрі доточували їх життєвими бувальщинами. Біблійні твори ставали безпосереднім зразком патріархального суспільства, за законами якого намагалися жити верховинці.

Іван Чендей добре знав побут, плинність життя горянина, а маючи батька мудрого старшину-дяка, котрий навчав і сина, й односельців Святому

письму, – безумовно, сам виріс на біблійних історіях, що, прямо чи завуальовано, присутні у його творах. Питання, яке стало квінтесенцією повісті «Іван»: «*Де мій Бог?*», видається, зароджувалося у знаковій новелі «Чайки летять на Схід».

Історична основа твору – реальні події, що відбувалися у 1944 році, коли на територію Хустщини був закинутий з Москви десант під назвою «Закарпатці». До його складу входили крайяни, які за різних умов опинилися на території Радянського Союзу. Слід зауважити, що в ті часи немала кількість наших земляків вважала молоду Країну Рад оплотом справедливості, а гуманістичні заклики ототожнювалися із християнськими – і в сенсі соціальному, і морально-етичному, і громадянсько-патріотичному (останнє було надважливо для селянина, прив'язаного до рідної скиби). Тому, як свідчать документи, частина крайян чекала Червону Армію з надією, що та визволить їх від усіх негараздів. Як відзначав один із «Закарпатців» В.Цемпер: «Тепер я вже у восьмій руській сім'ї. Всі допомагають мені як радянській людині. Не хочуть ні угорців, ні чеських панів. Чекають Червону Армію» [7, с. 514].

Сприяли групі «Закарпатців» ті селяни-земляки, які поділяли прорадянські погляди (мабуть, тут виявилася така риса закарпатця як «*стремління до невідомого, вищої правди, відроди і т.д.*» [8, с. 86]). У справі «хустських партизанів» в 1944 році відбулися судові засідання військового трибуналу в Мараморош-Сигеді і до страти було засуджено понад тридцять чоловік, серед яких селянин із Текова Ю.Уйфалушій з сином [7, с. 515]. Саме доля цих людей зворушила Івана Чендея, і в листі до професора, літературознавця В.Марка він зазначив, що новела «Чайки летять на Схід» «була написана після побачених у Закарпатському краєзнавчому музеї кишенькових хусток двох партизан – батька і сина Уйфалушійв. Хустками жандарми партизанам зав'язали очі в момент розстрілу їх на березі Тиси недалеко Текова» [4, с. 92]. Ім'я сина в історичній літературі нам не зустрічається, тому гадаємо, що син, найвірогідніше, не був, сказати б, самостійною одиницею у процесі, а проходив у «батьковій справі».

В історії батька й сина, а можливо, лише трагедії хлопця, котрий загинув не розквітнувши,

Іван Чендей з одного боку, здається, оспівав подвиг – смерть за комуністичні ідеали – своїх земляків, а з іншого, мовби проглянув у відому старозавітну легенду про випробування Богом Авраама (яку ще вважають передвісницею розп'яття Ісуса Христа у Новому Заповіті), коли за наказом Бога Авраам має принести в жертву життя свого сина Ісака.

Іван Чендей знав, наскільки сильно закарпатець може вірити у свої ідеали. У цьому випадку вища правда, яка полонила частину земляків, – життя в комуністичній країні. Бажання перетворилося на животворну ідею, задля якої варто було ризикувати й боротися. Причому – це справді була свята віра у можливий суспільний ідеал, бо справжнього життя в Радянському Союзі закарпатці не знали. Як раніше сподівалися відшукати в Америці Ельдорадо [8, с. 79], так тепер у комуністичній країні – «блаженну сторону», тобто наразі в свідомості краян гору взяла риса, відзначена свого часу Ф.Потушняком – *«слабе розуміння дійсності, слаба прив'язаність до реальності»* [8, с. 78] Але це сподівання було настільки потужним, що воно зайняло в серцях, декого з горян, місце поруч із Божественним.

І коли ми згадуємо, як Бог розмовляв з Авраамом, даючи йому надії на краще життя – через велике потомство, що посяде великі землі, то, очевидно, таку благодать кожен з партизанів очікував у новій державі, еднаючись з братами зі Сходу. Трагедію означеної підміни понять (християнства на комунізм) і змалював Іван Чендей.

Батько, імені котрого автор у новелі *«Чайки летять на Схід»* не вказав, допомагає партизанам набоями. Знаючи, що угорські жандарми прагнуть викрити лісові загоны, вирішує послати в гори з необхідною ношею свого сина:

«– Іди, синку, на Ясенову й віднеси хлопцям оцей клучочок. Знайдеш їх там, де ми овець зимували.»

Хлопець ходив не раз, не двічі...» [10, с. 3].

Ясна річ, батькові було відомо про стеження жандармів за підпільниками. Але, відчуваючи себе старшим у роді, він вирішив, що має право розпоряджатися життям не своїм, тобто, не тим, що йому належить, а – свого сина, іншими словами – життя дитини, начебто, стає його власністю.

«І промовив Господь, – згадуємо біблійне: «Візьми свого сина, свого одинака, що його полюбив ти, Ісака, та й піди до краю Морія, і принеси там його в цілопалення на одній із тих гір, що про неї скажу тобі» [Буття: 22,2].

У новелі цей голос Всевишнього замінений певними переконаннями головного героя, котрий, на покликання своїх однодумців, мовби Боже, відсилав, як у легенді, свого сина на гору. Правда, у біблійній легенді Авраам не мав вибору і мусив відіслати сина, у новелі ж, розуміємо, батько міг і сам понести набой, але замість себе «делегував» сина.

«Край Морія», означений у Книзі буття, пояснюється як гора в Єрусалимі та місце «страху перед

Господом», або місце, на яке «Господь вказує» [11]. У випадку нашої новели – це теж доленосний ландшафт, бо на нього вказали батькові, наче перевіряючи його переконання, а він підтвердив свою відданість і послав сина на гору, вчиняючи таким чином перший крок жертвопринесення. Залучення дитини у координати боротьби вказує на серйозні наміри батька у русі до «світлого майбутнього», бо ж знав, що йдеться про стан справ і законів військового часу. Хоча, цілком зрозуміло, сподівався, що дитину не перевірятимуть (так було й раніше, хлопець ходив не раз на вказане місце), але щоразу замість себе піддавав життя дитини неймовірному ризику.

Мотив жертвопринесення підсилюється згаданим батьком, наче мимобіжним, уточненням *«овець зимували»*. Ми ж пам'ятаємо, що в біблійній легенді Авраам бачить *барана*, який *«зав'яз у гущавині своїми рогами»* [Буття: 22,13] і бере його для цілопалення.

Як у біблійній історії Авраам із сином вирушили в путь *«рано вранці»* [Буття: 22,3], так і хлопчик з новели І.Чендея ступив до вказаного місця *«одного ранку»* [10, с. 3].

Невідомо достеменно вік хлопця, котрий виконує батьків наказ. Лише за словами автора, що характеризують дитину (*«хлопчик», «пальчиком»*), та бесідою, зверненою до жандармів, по-дитячому наївною, можемо судити, що йдеться навіть не про підлітка, а про дитину ще меншу:

«І бабка Грициха скаржилася, що доти ганяли її півника по двору, поки не спіймали. А як спіймали, то не могли натішитися, вискубуючи по пір'їнці. «Скуб'їть, скуб'їть! Щоб вас скубло за кам'яне серце! Прийдуть наші, самі, як пір'я на вихру, розлетитися!...» Правда, що так говорила Грициха?» [10, с. 3] – розмірковував уголос хлопчина, стоячи біля жандармів.

Така мова хлопця підкреслює, що в селі і старі (наприклад, бабка Грициха, майстерна проклинальниця, в традиціях довженківської прабаби. Додам, що в контексті крайових традицій вона мала б зватися Грицаньою), і малі (як от персонаж) чекають приходу *наших* (тобто радянських військ), а разом з тим його висловлювання вказує на чистоту дитячої душі, котра не усвідомлює небезпеки, для себе і для бабки, за такі міркування перед «пір'яниками». Без моментальної реакції з боку військових означені слова і прокльони залишаються тільки тому, що жандарми не розуміють мови дитини.

Аби підкреслити складність випадку і зафіксувати драматизм ситуації, кожна з історій має подієву «зупинку», після якої батько й син залишаються ізольованими від середовища, сам на сам з останньою місією. Однак за дорогою Авраама й Ісака спостерігає Бог, а батько й син ідуть під невисипущим оком жандармів. «Зупинка» в легенді відбувається в час, коли Авраам бачить місце для страти Ісака й, усвідомлюючи невідворотність

подій, спиняє свій ескорт та лише вдвох із сином продовжує шлях на гору. У новелі «зупинка» – це очікування сином в «*льоху лісової інспекції*» [10, с. 3] батька, котрого, як розуміємо, арештували вслід за ним.

Наступний етап – остання дорога героїв.

Образ дороги, яку долають батько й син до місця страти, знову ж таки, ріднить біблійний і художній твори. Остання дорога зумовлює характер бесіди між ними, коли дорослому зрозуміла сутність справи, й очевидно, він відчуває необхідність в обдумуванні своїх попередніх обітниць чи вчинків, тому шлях майже цілковито долається мовчки. Лише дитяча непосредність і допитливість хлопця із новели «*Чайки летять на Схід*» трохи розширює розмову.

« – *Куди нас ведуть, татку?*

– *Ми йдемо з панами до річки!*

– *А що буде біля річки?*

– *Пани кинуть гранату, впливе рибка, а ми підемо вплав та всю виловимо»* [10, с. 4].

У цих словах також маємо натяк на вік сина, адже лише справді мала дитина могла повірити, що ловити рибу пани можуть вести батька і сина зі зв'язаними руками. Мова дитини, котра ще грає у піжмурки, акцентування на її невинності примушують читача не лише слізю жаліти її, але й рішуче не сприймати того жорстокого вбивства, яке вчиняють жандарми, спонукають до ворогоненості.

Щодо самої розмови героїв твору, то вона нагадує діалог Авраама із Ісаком – який так само відбувається по дорозі до місця жертвоприношення, в останні миттєвості перед смертю. Ця розмова так само лаконічна, так само Авраам знає про неминуче вбивство і так само намагається вберегти свого нащадка від зайвих переживань – мовляв, йдемо шукати ягня, аби принести його в жертву.

«*І промовив Ісак: «Ось огонь і дрова, а де ж ягня на цілопалення?»*» [Буття: 22,7].

І відказав Авраам: «Бог наглядить ягня Собі на цілопалення, сину мій!»» [Буття: 22,8].

Структура діалогу схожа: починає її в обох випадках син (напевно, виявляючи тривогу від незнайомих дій оточення), звертаючись до батька. У «Книзі буття» читаємо: «*І сказав Ісак до Авраама...: «Батьку мій!»*», а в новелі: «*Куди нас ведуть, татку?»*». Апелювання: «*синку мій*», «*татку*», що настійно супроводжують розмову, перегукується із біблійним: «*батьку мій*», «*сину мій*».

У новелі скупі слова між сином і батьком перериває конвоїр: «*Мовчіть! – гукнув жандарм*» [10, с. 4]. У Святому письмі бесіда вичерпана поясненням Авраама.

Трагічність останньої дороги в біблійній легенді підсилюється тим, що Ісак несе на собі дрова, *покладені* Авраамом «*на сина свого*» для цілопалення, а батько «*взяв в свою руку огонь та ножа*» [Буття: 22,6]. У новелі – ця складова смертної ходи, присуття на початку твору – хлопчик несе

набої (формою нагадують ті ж, лише значно менші, дрова), теж як обов'язок *покладений* на нього батьком, але на хлопця вже чатують жандарми зі зброєю жертвоприношення: вогнем і ножем – «*реберчасті багнети на гвинтівках*» [10, с. 3]. Ніж і вогонь в обох випадках вказують на обов'язковість кровопролиття при жертвоприношенні як факт скріплення угоди між сторонами (Богом і Авраамом; «новим світом» і батьком).

Шлях до страти має символічний зміст, адже відбувається, сказати б, розкряяння душі батька, котрий причетний до відмовлення синові у земному житті. Відтак ця дорога постає і його Голгофою (висловлюючись Новозавітним поняттям) також. Вищою мірою смирення Авраама перед Господом видається зв'язування ним свого сина, аби покласти Ісака на жертвник. У біблійній традиції для описання цього акту вживається слово «акеда», а саме поняття розглядається як високий зразок відданості Богу, як символ готовності людини до найтяжчих жертв в ім'я вірності волі Божій [11]. Дія зв'язування-пов'язання сина присутня й у новелі та окреслена у площині символічного поєднання долі батька й сина.

« – *Мені студено, татку!*

Смикнувши рукою, батько урвав торочки, розмотав з шиї шарф і став загортати сина...» [10, с. 4].

Аби огорнути (зв'язати сина) шарфом, батько розірвав пута, яким був ув'язнений (можемо відзначити силу фізичну і силу характеру героя). Художня деталь (як нагадує фольклор: «саме в деталях криється диявол») – шарф постає у творі матеріалом остаточного зв'язування для двох поколінь – родинних уз, батьківського піклування, ідейних переконань, спільності долі (смерть у один час і за одну, сину навряд чи зрозумілу, ідею). Це знову ж таки акеда, нехай і в інших умовах, що здійсненням своїм засвідчує готовність особи до найтяжчих жертв в ім'я людиною проголошених істин. Батьківський шарф зніме із сина жандарм, щоб ним зав'язати хлопцю очі перед стратою. Знову – символічна картина: фактично батько (опосередковано, через свою річ – шарф) закрив білий світ (розуміємо, із суб'єктивних чи об'єктивних причин) своїй дитині.

Обидва твори розповідають про жертвоприношення. Як спостеріг М.Еліаде, жертви приносяться в один і той самий міфічний момент Початку, і постають «*лише імітацією на людському рівні первинної жертви, яку було принесено «во время оно», щоби дати життя всьому світові*» [3, с. 56, 52]. Тож цілком зрозуміло, що Авраам сприйняв наказ Бога про цілопалення сина, бо ж йшлося про заснування нового світу. Так само і батько з новели І.Чендея офірує життя свого сина в підмурівок нової держави.

У Святому письмі Бог через Ангела затримав руку Авраама, і не дав принести в жертву Ісака, передаючи слова Господа: «*Я довідався, що ти*

богобійний, і не пожалів для Мене сина свого, одинака свого» [Буття: 22,12]. І з цього моменту Авраамове потомство було благословенне і розмножене «немов зорі на небі, і немов той пісок, що на березі моря» [Буття: 22,17], а також посіло «брами ... ворогів» [Буття: 22,17]. Невимовною радістю закінчується біблійна легенда про те, як Бог випробовує Авраама, бо світлим є її уроки: 1) замінено звичай приносити в жертву Богу людину – на тваринне жертвоприношення; 2) втілено зразок високої відданості людини Богу, яка й привела до зміни в жертвоприношенні; 3) а також сприяла розмноженню нащадків Авраама і благословення їх Господом; 4) на «землі Моріа», де мало відбутися цілопалення Ісаака, Соломон побудував Храм. І все це сталося через випробування віри Авраама.

Який же настроєвий лад новели Івана Чендея? Батька, котрий привів до смерті свого сина, вбито також. Це певний акт розплати, та все ж чи він співмірний з позбавленням життя безвинної душі? Проте так завершилася одна з історій про взаємини з «братами зі Сходу» А літературознавство радянське відзначало: *«Любов до життя і презирство до смерті гартує дух відважного борця за справу народну, підкреслює автор. Люди ідуть на смерть, їх розстрілюють, а ти відчуваєш, що правда за ними, вони залишаються переможцями»* [9, с. 151].

Можливо, в той час так прямолінійно й сприймали твір. Але, як на мене, немає в новелі духу переможного, хоча б тому, що закінчується картиною: *«...Сполохані пострілами чайки злетіли в небо..., тривожно закружляли над ущелиною і попливли на Схід»* [10, с. 4]. Образ-символ чайки в українській традиції не є означенням переможця, а асоціюється з матір'ю, що має нещасливу долю, а відповідно – з тугою, безпорадністю, неприкаяністю. Безперечно, цей образ логічний і доцільний наприкінці твору, адже – розстріл відбувся на березі ріки; спів-скигління чайок викликають моторошність плачу-жалоби за загиблими. Окрім того віриться, що душі покійних можуть оселятися у птахів, у чайках (і, можливо, міркував автор, його герої хоча би душею потраплять в омріяну країну), зрештою, відчуваемо в цьому образі «закритий» в основній оповіді голос тієї жінки, що в трагічне одночасся загубила чоловіка й сина.

Таким чином новела показує: 1) зворотний напрям у жертвопринесенні – повернення до дітовбивства і надання нащадків у жертву; 2) зразок відданості й жертвоприношення комуністичній ідеї не унаочнений конкретними досягненнями такого акту (бо їх немає); 3) поклоніння не Богу, а непевному ідеалу, не сприяє розмноженню роду, а навпаки, призводить до його вимирання (адже батько і син обидва гинуть); 4) на землі, де відбу-

лося жертвоприношення-страта, не збудовано Храму, не відбувається паломництво послідовників-однотумців. Згадуються і слухними здаються слова із художнього фільму 80-х років минулого століття «Каяття»: «Нащо дорога, яка не веде до храму?»

Усі ці складові сплетено в одному питанні, сформульованому І.Чендеєм пізніше: *«Де мій Бог?»* Можливо, це питання снувалося у думках героя, коли він зв'язував свого сина шарфом, вночас шкодуючи (у малому), що той мерзне, але не пожалівши (у великому) його земне життя. Науковці цілком слушно відзначають, що *«одним із критеріїв ідеального у творах Івана Чендея є «стосунки» людини з Богом. За С.К'єркегором... релігійна стадія є найвищою стадією екзистенції людини»* [4, с. 119]. Зневірені щоденними реаліями життя закарпатці іншим шляхом заходилися змінити світопорядок. Але і на тій дорозі виринає питання: *«Де мій Бог?»*

... Що ж, християнство дає життя вічне. Згадав про це герой чи ні, віднайшов свого Бога чи ні, ми вже не дізнаємося. Але пам'ятаємо, що той розбійник, котрий покався, будучи на хресті поруч із Сином Божим, увійшов до Царства Небесного.

Новелу Іван Чендей назвав *«Чайки летять на Схід»* – саме цей відверто тенденційний заголовок прищвидшив ходу твору й однойменній збірці малої прози 1955 року. Притім ідеологічні акценти тут, як мовиться, шиті білими нитками, бо ж жодна річка на Закарпатті не тече на Схід, а Тиса (на якій, вбачаємо, відбувається дія) впадає у Дунай. Треба мати неабияке образне мислення, аби уявити, як чайки *«попливли на Схід»* річкою, що несе свої води на захід. Так само складно зрозуміти, навіщо чайкам летіти на Схід (до речі, вираз *«чайки летять на Схід»* стосується тільки назви книжки. У самій новелі чайки *пливуть* на Схід), якщо туди не пролягає їхній маршрут ніяк. Можемо сприйняти назву як таку, що не має під собою фактичного підґрунтя. Та не скидаймо з терезів й інший варіант – абсурдність руху чайок на Схід (проти течії, проти закономірного) і в льоту, і в плаві відтіняє безглуздий рух людини (всупереч суспільним законам) в пошуках кращого.

Простежуючи новелістику І.Чендея, Василь Марко запитує: *«А як бути письменникові, коли умови не дають змоги сказати всю правду, яку він знав?»* Мабуть, так, як вчинив митець при написанні новели *«Чайки летять на Схід»*, – звернутися до підтекстового письма, яке виринає не лише з утворень свідомості, але з великого материка підсвідомої діяльності, що закладений на рівні материнської пісні, і якого не позбутися, як і не примусити чайок летіти на Схід. За будь-яких умов людині важко не бути собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біблія або Книги Святого письма Старого і Нового заповіту. – Москва, 1988. – 1528 с.
2. Вишневський І. Закарпатські новелісти / І.П.Вишневський. – Львів, 1960. – 116 с.

3. Елиаде М. Космос и история. – М., 1987. – 312 с.
4. Козій О. Образи й деталі в художньому світі Івана Чендея: аспекти взаємовпливу // Науковий вісник Ужгородського університету : збірник укладено за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції «Творчість І.Чендея та П.Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квітня 2012 року, Ужгород), присвяченої 90-літтю Івана Чендея та 70-літтю Петра Скунця : Серія : Філологія; Соціальні комунікації. – Вип.28. – Ужгород, 2012. – С.92-93.
5. Марко В. Уроки Івана Чендея. До 85-річчя від дня народження. // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 14-16 травня 2007 року, Ужгород. – Вип. 11. – Ужгород, 2007. – С.127-130.
6. Марко В. Сім сліз Івана Чендея. Дерева // Науковий вісник Ужгородського університету : збірник укладено за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції «Творчість І.Чендея та П.Скунця в українському літературному контексті» (25-26 квітня 2012 року, Ужгород), присвяченої 90-літтю Івана Чендея та 70-літтю Петра Скунця : Серія : Філологія; Соціальні комунікації. – Вип.28. – Ужгород, 2012. – С.110-114.
7. Нариси історії Закарпаття: У двох томах. / [ред. колегія І.Гранчак, Е.Балагурі, І.Грицак, В.Ілько, І.Поп]. – Ужгород, 1993. – Т.2. – 663с.
8. Потушняк Ф. Світогляд закарпатського народу // Потушняк Ф. Я і безконечність / Федір Потушняк. – Ужгород, 2003. – С.75-88.
9. Поп В. Думки про новели письменників Закарпаття // Поп В. Струмки великої ріки / В.Поп. – Ужгород, 1961. – С. 105-204.
10. Чендей І. Чайки летять на Схід / Ів. Чендей. – Ужгород, 1955. – 152 с.
11. Электронная еврейская энциклопедия: [Електронний ресурс]. – Режим доступу.: <http://www.eleven.co.il/article/10112>.

Alexandra Ihnatovych

Reconstruction of the bible legend in the Ivan Chendey's short story "Gulls fly to the East"

Summary. The article represents the reconstruction of the bible legend about God proving Abraham in the Ivan Chendeys's short story "Gulls fly to the East".

Key words: legend, sacrification, patriarchal world, the problem of "parents and children", tragedy, murder.

Одержано 12.06.2014 р.